

Het hart in de boom I

Waarom voelt de mens van jongsaf zich zo aangetrokken door bomen, vooral oude bomen? Waarom reageert hij vaak zo emotioneel op het kappen van bomen? Het zijn vragen waar een ieder die belang heeft bij bos en bij hout niet omheen kan!

Die gevoelens en die emoties vormen geen nieuw verschijnsel. Zij zijn zo oud als de mens. Wassink heeft daarover eens een boeiend boekje geschreven: „The Man-Wood relation-ship” (Koninklijk Instituut voor de Tropen, 1976). Wij vroegen hem daaruit iets te vertellen in enkele „Bos en Hout Berichten”. Dit is het eerste.

v. d. M.



In den beginne ...

Ik ging naar daar waar de zon opgaat
En ik liep ver en kwam bij een groot bos
En ik zag dat de bomen een kroon en een stam hadden.
En ik zag een boom die door het geweld van de wind
omgeworpen was
En ik zag dat de stam wortels had in de aarde
En daar waar de wortels uitgerukt waren
Zag ik de vreemde schepselen uit het ingewand van de aarde
Die vluchtten voor het licht van de zon.

Ik kwam op een heuvel en op die heuvel stond
Een heel grote boom, de vader van alle bomen,
De leider van het bomenvolk dat is: het bos.

Toen bedacht ik dat de kronen van de bomen reiken
Tot in de lucht, de mysterieuze lucht
En dat de wortels diep doordringen
In de mysterieuze aarde en dat de stam deze twee verbindt:
De levenssfeer der mensen.

En ik klom in de boom en keek in de oneindige lucht
En zag op in de diepte van het niets,
Maar beneden mij zag ik de aarde
Met de menigte van de bomen, de mensen en de vele dieren.
En ik werd opgeheven door een grote kracht
Hoger en hoger
En ik zag vele dingen en ik zag mijzelf
In de hoge boom die het middelpunt was van alles.
En toen ik terug was op de aarde
Hoorde ik de kronen van de bomen met elkaar spreken in de
wind
En zij spraken met de vogels die hun boodschappers zijn.

Toen ging ik onder de boom liggen en sliep
En in mijn slaap hoorde ik een stem die sprak:
„O man, ik heb je getoond dat vanuit de lucht
Ik alles en allen kan zien.
Ik heb je getoond dat deze boom het middelpunt van alles is
Zijn wortels doordringen de aarde, de moeder van alle
leven.
Zijn vruchten, groot en ontelbaar, bewijzen mijn vruchtbare
kracht
Door mijn magie schep ik onweer en vuur en de regen
Die water biedt aan alle leven.
Gij, man, keer terug naar uw volk
En vertel al hetgeen gij hebt gezien en gehoord.”

En ik ontwaakte en ging terug naar mijn stam
En ik verhaalde daar wat mij was gezegd te vertellen
En allen verwonderden zich en vereerden van toen af de
grote boom.

Zo zou het gegaan kunnen zijn bij het ontstaan van de eerste mythe als grondslag voor de eerste boom-cultus. Een eerste boom-cultus, door vele andere vormen van boom-vereringen gevolgd en vermoedelijk nog steeds de grondslag voor de aantrekkingskracht die de boom – het hout – duidelijk uitoefent op de mens. We hoeven maar om ons heen te kijken om te kunnen constateren dat de mens zich graag met hout omringt: in zijn behuizing, zijn werkruimten, en in zijn artistieke uitingvormen. De relatie gaat dieper dan alleen maar het mooie ameublement of het fraaie boomrijke landschap.

Er is sprake van een verbond, dat in sterke mate wortelt in een mythisch-religieuze ervaring, opgedaan sedert onheuglijke tijden en welhaast onlosmakelijk ingebed in ons onderbewustzijn.

Hoewel thans vakkundig weggeborgen achter de etiketten „bijgeloof” of, wat vriendelijker, „folklore”, leeft het nog steeds; in de gehele wereld, ook in ons door moderne vormen van godsdienst en door rationalisme beheerste Nederland.

Dag goddelijke boom

In de ontwikkelingsgeschiedenis van de mens in de eerste paar honderd eeuwen van zijn bestaan is de positie van de boom voor die mens tamelijk bepalend geworden. De boom groeide voor hem uit tot een middel, een verbindingsvorm, om via magie en primitieve vormen van religie zijn levensomstandigheden nieuwe vormen te geven. De boom is daarbij een positie gaan innemen die de mogelijkheid tot verering insloot.

De bomen kunnen aanzienlijk ouder worden dan mensen en konden daardoor, in heel hun majesteit, bij primitieve mensen gemakkelijk de indruk wekken nooit te sterven. Alleen al daardoor namen ze een uitzonderlijke positie in. Maar bovendien produceren bomen enorme hoeveelheden vruchten, zo belangrijk voor het overleven van de prehistorische mens. Ook verschenen zij aan de mens als partners van het vuur. Vuur is in alle volksgeloof, overal ter wereld, een kostbaar en wonderbaarlijk bezit. Vuurmaken is een kunst die de primitieve mens heeft beoefend door bijvoorbeeld stukken hout langdurig tegen elkaar te wrijven. Is het dan ook niet vanzelfsprekend dat de boom werd tot een symbool van de vruchtbaarheid, de zetel van de goden en bovennatuurlijke krachten, die de dragers zijn van het vuur? Licht het niet voor de hand dat de mens de boom ging zien als een hoge ladder naar de hemel, naar een andere wereld? Geeft niet, ook bij de moderne mens, de confrontatie met een grote volwassen boom een gevoel van bewondering en van respect? Voelt niet ook de moderne mens zijn eigen nietigheid als hij aan de voet van een zware, hoge woudreus staat? Dat dit soort gevoelens diep zijn geworteld blijkt uit de navolgende, historische anecdoten: De bedrijfsleider van een grote zagerij in Afrika nam bij wijze van verzetje zijn kinderen en enkele van hun klasgenootjes van de lagere school mee de jungle in. Daar woonden zij het vellen van een enorme boom bij. De bedrijfsleider had daarbij de verwachting dat de kinderen diep onder de indruk zouden raken van het technisch gebeuren, maar hij had niet voorzien dat zij hun emoties niet meer de baas zouden blijven en in huilen zouden uitbarsten. En dat laatste gebeurde, maar niet uit angst. Het huilen was alleen een uiting van mededogen met een ontluisterde held ...

De boom als het hier geschetste symbool van majesteit vinden we over heel de wereld.

Zo groot is zijn invloed dat op sommige plaatsen werd aangenomen dat de mens van de boom zou afstammen: elders golden bomen en bossen als verblijfplaatsen voor goden. Ook deed zich vaak de overtuiging voor dat de geesten van de voorvaders in de bomen huizen.

Het volksgeloof dat iedere boom een ziel toedacht, dus een geest, heeft tot gevolg gehad dat over de gehele wereld houthakkers excuses aanbieden aan de bomen die zij moeten gaan vellen.

Nog steeds zijn er heilige bomen en heilige bossen aan te wijzen. Samen met spreekwoorden en volksgezegden over boom en hout herinneren ze aan tijden dat de boom een zeer belangrijke rol in het denken en in de wereld- en levensbeschouwing van de mens speelde. Die rol is zo sterk gebleken, dat hij ook na kerstening van bepaalde gebieden daar van invloed bleef; de boom ging als het ware een concurrentiepositie innemen. Zo gaat het verhaal dat zendelingen in het Asmatgebied van Zuidwest Nieuw-Guinea door de papoea's uit bomen gesneden rituele prauwen en palen in het water hadden geworpen om zich van deze „afgodenbeelden” – hier duidelijk als „concurrerend” beschouwd – te ontdoen. Een voorbeeld van oudere datum is dat de beroemde heilige boom van Ehresburcht (Saksen) in 722 op last van Karel de Grote werd geveld.

Voor de Nederlanders is niet minder bekend de eik die Bonifacius bij Dokkum liet kappen en die dan ook prompt aanleiding gaf tot zijn gewelddadige dood in 754. Bonifacius was ook schuldig aan het vellen van de Donar-eik te Fritzlar bij Kassel rond 730.

Het Kerkelijk Concilie van Frankfurt (794) en dat van Trier (1227) verordenden uitdrukkelijk dat dergelijke heilige bomen moesten worden vernietigd, „omdat het gewone volk zoveel eerbied heeft voor deze bomen, dat zij het nog niet wagen er een takje af te breken”.

Creatie

De stoffelijke mens wordt door de god „gemaakt”. Volgens de overlevering boetseerden de Egyptische goden de eerste mens uit klei; andere goden hakten hem uit steen. Zo zijn er vele voorbeelden te geven waarbij het plaatselijk veel voorkomende materiaal een grote rol speelde. De mythologie kent ook veel gevallen dat de mens uit hout is gevormd. Zo zouden de Noord-Europese volkeren, van Germaanse afstamming, van een paar boomstammen afkomstig zijn.

Het verhaal wil dat op een dag twee boomstammen op de kust aanspoelden waar de goden er leven in bleizen, en zo zou dan het eerste mensenvolk zijn ontstaan. De man heette Askr en de vrouw Embla.

Oude teksten maken het mogelijk de boom waaruit Askr, de man, werd gemaakt, te identificeren. Het was de es, waarvan de Germaanse naam eveneens Askr was. De spil waarom het Germaanse universum draaide, was een boom met de naam Askr Yggdrasil, wat letterlijk betekent „de es, die het paard van Ygg is”. Ygg is een van de namen van Wodan, die Germaanse figuur voor Odin, de voornaamste en machtigste god uit de Noorse mythologie. Yggdrasil was in deze mythologie de wereldboom, die als symbool van de tijd drie wortels had: een bij de mensen, de tweede bij de reuzen en de derde in de hel. De wereldboom strekte, naar de oude Noren



... als een hoge ladder naar de hemel ...

geloofden, zijn takken over het heelal uit en zijn tot in de hemel reikende kroon droeg de troon van Odin. De verschillende oude teksten bieden geen zekerheid over de boomsoort waaruit Embla, de vrouw, tot leven is gekomen. Er zijn vage aanduidingen dat dit een den (*Abies spec.*) zou kunnen zijn geweest.

Hesiodus, een Griekse schrijver, geeft een mythe weer waarin eveneens staat aangegeven dat de eerste mens uit de es zou zijn gevormd.

De Esten en hun burens zijn pas zeer laat gekerstend, zodat bij hen tot in de Middeleeuwen nog de voorchristelijke overleveringen en rituelen in zwang bleven. Dank zij dit feit zijn deze vrij nauwkeurig beschreven, voornamelijk door monniken. Een van deze mythen verhaalt dat de eerste mens uit de els (*Alnus spec.*) werd gesneden. Dit waren voorbeelden waarin de stoffelijke mens door de god uit een boom uit hout werd gemaakt. Maar ook bestaan in de overlevering gevallen waarbij de essentie van het leven uit de boom stamt. Zo kenden de Letten een „Vrouw van het bos”, de Al-Moeder Odea, terwijl op Tierra del Fuego aan de Zuidpunt van Zuid-Amerika, de inwoners vertellen dat hun held Kmantak terugkeerde naar zijn moeder Kuachinck, wat de naam is van de lokale beukensoort (*Nothofagus*).

Voorts zijn de mensen van Andaman in India ervan overtuigd dat de ziel van een ongeborn kind zijn tijd van belichaming afwacht binnen in een boom. De „bezieling” vindt daar plaats vanuit de boom, terwijl de moeder alleen het stoffelijk omhulsel voortbrengt. Dat de boom ook de mens *gebaard* kan hebben blijkt uit het feit dat de Maya's in Midden-Amerika van mening

waren dat de mens is ontstaan uit de kapokboom, de yaxcha (*Ceiba pentandra* (L.) Gaertn).

Dan is er nog een vierde mogelijkheid, namelijk dat de mens gecreëerd werd uit een uitwas van de boom. Marco Polo, de Venetiaanse ontdekkingsreiziger (1254–1323) vertelt in het boek over zijn reizen van het volk uit het land Uigh-huristan in Siberië: „Zij beweren dat de koning, die oorspronkelijk over hen regeerde, niet uit een mens werd geboren, maar was gevormd door een uitwas, ontstaan uit het sap van een boom, en dat zij allen van hem afstammen.”

Bedoelde „uitstulping” is wat de Italianen „Esca” noemen, het Italiaanse woord voor „tondel” (licht ontvlambare stof, vroeger vervaardigd uit verkoold linnen of uit de hoed van een zwamsoort en gebruikt om vuur te maken). Het ging hierbij dus kennelijk om een op een boom groeiende zwam.

Volgens de mensen van het eiland Siha in Indonesië maakten Ratu Ron en Ratu Utara sneden in de Waringin-stam (*Ficus benjaminica* L.). Uit de lengte-snedes zouden dan de man en uit de sneden overdwars de vrouw zijn gekomen.

Als vijfde mogelijkheid is er nog een vorm van het scheppingsverhaal waarin de mens en de boom identiek zijn. Op Zuidwest-Guinea geloven de Papoea-stammen van het Asmatgebied dat de mens een boom is die mobiel is geworden, zich dus vrij van zijn plaats kan bewegen. De Asmat leven in een moerasachtig gebied met veel water. De boom en de mens zijn daar eigenlijk de enige verschijningsvormen van formaat, die primair een verticale afmeting hebben. Dat zou de grondgedachte van deze mens-boom associatie kunnen zijn.

Ontmoetingen in het Paradijs

In het boek Genesis is sprake van twee bomen in het paradijs, de „Boom des Levens” en de „Boom der Kennis des goeds en des kwaads”. Laatstgenoemde is in het verhaal voor ons de belangrijkste: Het eten van het fruit van deze boom was verboden. Volgens sommige moderne theorieën ging het bij de „kennis” om inzicht in het verband tussen seksuele omgang en nakomelingenschap bij mens en dier, en tussen bestuiving en vruchtvorming bij de planten. Dit verband is pas laat in de ontwikkelingsgeschiedenis van de mens tot hem doorgedrongen. Na de ontdekking van deze relatie was de „kennis” aanvankelijk het exclusieve eigendom van de priesters, die er gebruik van maakten om hun positie bij het volk te handhaven.

Ezechiël, een profeet uit het Oude Testament, plaatst het paradijs op een berg; het suggereert een tuin met – in ieder geval – ceders.

De heilige boeken van de Parsen (Midden Oosten) bevatten een paradijsverhaal dat zeer sterk overeenkomt met wat er in Genesis staat geschreven.

Het eerste mensenpaar Marchia en Marchiana werd geschapen uit een boom in Heden, een prachtige tuin waar de homa groeide, de wonderbaarlijke boom des levens, waarvan de vruchten levenskracht en het eeuwige leven konden geven. De vrouw, verleid door Ahriman, de boze geest die haar verscheen in de gedaante van een slang, gaf de man de vruchten te eten, wat catastrofale gevolgen had.

Hier was het dus „de boom des levens” die verboden vruchten droeg. De „boom der kennis” komt in dit verhaal niet voor.

Tijdens zijn tocht door de zeven sferen passeerde Mohammed „de vreselijke boom” aan de grens, de „Zaqqûm”. Deze boom is wél te identificeren, namelijk als *Elaeagnus angustifolia* L. Dit is de boom van de verdoemden en daarmee eigenlijk de enige boom met een negatief karakter in de verzameling van bomen die in de Heilige Boeken voorkomen.

Als we nu een gedachtesprong naar het Noorden maken, komen we bij de Scandinavische helden- en godenverhalen: de „Edda”. Als we die Edda naslaan kunnen we daarin lezen: „De belangrijkste en heiligste verblijfplaats der goden is de es Yggdrasil. Daar vergaderen de goden dagelijks. Het is de grootste en beste van alle bomen. Zijn takken beschaduwen de gehele wereld en hij reikt tot boven de hemel.”

Het Walhalla, het paradijs van de krijgers die in de strijd waren gevallen, was gesitueerd onder een van de wortels van Yggdrasil, de hel onder een andere wortel.

In gebieden waar het Buddhisme domineert kennen zijn belijders eveneens paradijzen. Het Paradijs wordt hier het Noordelijk Continent genoemd. Het wordt beschouwd als een gelukkig land, waar de mens een zeer lang leven beschoren is in eeuwige jeugd en waar een ontijdige dood onbekend is. Het leven is er eenvoudig, want de Wens-boom schenkt alles waaraan men maar behoefte zou kunnen hebben. Een parallel hiervan vinden we in Japan. Daar is Horaisan het land van het eeuwige leven, met daarin de berg Fusan, de berg van de onsterfelijkheid. Op de berg Fusan groeit een prachtige boom met zilveren wortels, een stam van goud en vruchten die zeldzame edelstenen zijn.

Op Haïti komen 's nachts de geesten van de gestorvenen naar de mamma-boom (*Mamea americana* L.) om er te genieten van de heerlijke vruchten.

Volgens de Maya's rusten de zielen van de goede mensen uit onder de prachtige kapokboom, die zij yaxche noemen, de boom waaruit de mens zou zijn ontstaan. De bewoners van dit paradijs eten en drinken naar hartelust.

De Nez Percès en de Haidastammen kennen een paradijs van eeuwige jeugd met cederbomen (*Cedrela* – geen *Cedrus*) bij huizen van schelpen, waar de geesten in alle rust van heerlijk fruit genieten.

In Brazilië verblijven de geesten van de afgestorvenen in een prachtig woud vol sapucaja-bossen (*Lecythis spec.*) waar bovendien veel wild voorkomt. Daar verkeert de ziel in gelukkig samenzijn met de voorvaderen.

En zo blijkt uit deze paradijsverhalen, slechts een greep uit de vele die er bestaan, dat de boom een onmisbaar element is als er sprake is van een paradijselijke omgeving.

De boom, weg naar de hemel

Wie herinnert zich niet uit zijn kindertijd de sensatie van het klimmen in een hoge boom? De sensatie van het licht meezwaaien in de wind en een geheel andere kijk op de omgeving, op de wereld. Onze verre voorouders



... bomen kunnen de indruk wekken nooit te sterven ...

hebben dezelfde soort ervaringen gehad, al zullen ze niet zozeer voor hun plezier in bomen hebben geklommen. Een angstige vlucht of begeerte naar vogel-eieren, honing en vruchten zullen voor hen eerder aanleiding tot klimmen zijn geweest. Niettemin kan wel worden aangenomen dat reeds toen de gedachte ontstond dat, als een boom maar hoog genoeg zou zijn, een mens tot in de hemel zou kunnen klimmen.

In de Balkan, waar boomverering nog steeds voortleeft, zijn de Slaven (Indo-Germaanse volken in Oost-Europa) van mening dat het land van de hemel bereikt kan worden door in een hoge eik te klimmen.

Op Fiji vertelt men dat de aardse zoon van Tui Langa, de koning van de hemel, naar de bovenwereld ging door in een magische boom te klimmen.

Bij de Dajaks is het Si Yura, die via een magische boom naar het sterrenbeeld van de Pleiaden klom om het geheim van de rijstcultuur te leren kennen.

In deze en tal van andere gevallen wordt dus de boom de ladder naar een andere, meestal betere, wereld.

Zo is er veel over de relatie mens-boom en mens-hout te zeggen. Een relatie die een hart in de boom zoekt. Over die relatie meer in een van de volgende „Bos en Hout Berichten”.

Ir. J. T. Wassink